

Tomas Vaitkūnas

Istorijos mokytojas, 25 m.

2019/07/17 Išvykimo diena.

Ši diena pasidarė kitokia. Jau nuo pat ankstaus ryto buvau labai žvalus. Buvo gana intensyvus pasiruošimo laikotarpis: lankėmės pas tremtinius ir jų vaikus, gimusius tremtyje, tyrinėjome archyvinę medžiagą ir prisiminimus, vartėme nuotraukų albumus ir žemėlapius, pakavomės priemonės žygiui, stengiantis nieko nepamiršti.

Šiandien ryte susikrovęs kuprinę, lyg ir žinodamas, ką turėsiu daryti, jaučiausi visiškoje nežinioje. Ryte mane aplankė pusseserė Simona. Ji man įdėjo šventintą ir jos pačios prieš penkiolika metų gamintą ikonėlę, kurią prašė palikti ypatingoje Kazachstano vietoje. Paskambinau mamai, kuri išgyveno mano išvykimą labiau nei aš pats. Buvo girdėti jos ašarotas balsas. Paskambinau savo sužadėtinei Modestai. Tyla ir būsimo atstumo suvokimas. Žodžių čia mažiausiai reikėjo. Širdyje norėjau ją apkabinti, pabučiuoti ir nuraminti, tai būtų laimės ženklas būsimei kelionei. Prieš ilgesnę kelionę mane visada palaimindavo močiutė. Taip sutapo, kad prieš išeinant esu vienas. Sukalbu malda, paprašau Dievo pagalbos ir išeinu.

Autobuse mane užkalbino moteris, šnekėjomės apie Kazachstaną, ji palinkėjo sėkmės. Jaučiu, kad vyksta tai, kas yra už mano suvokimo ribų. Universiteto gatvėje susitinku Paulių ir abu patraukiame link ten, nuo kur jau aštuonioliktą kartą išjudės ekspedicija. Pakuojamės daiktus, dalinamės buvusio tremtinio sūnaus sukonstruoto kryžiaus dalis. Įrankiai, priemonės – viskas kraunama į kuprines būsimiems darbams.

12 val. 50 min. išiname. Nuo Didžiosios g. su kuprinėmis mes, šešiolikos žmonių būrys, patraukiame link geležinkelio stoties. Tik atėjus pradeda lyti. Mūsų išlydėti atėjo gausus būrys žmonių. Matau tėtį. Vaizdas prieš akis šildo sielą, į kūną užplūsta šiluma. Marijus veda renginį, malonu jį matyti taip šauniai susitvarkant su užduotimi. Apsikabinimai, atsisveikinimai. Retai matau tėčio ašaras, bet šiandien jos čia – jis sau tai leidžia. Gražu ir stipru.

Pajudėjome link oro uosto. Ten persipakuojame daiktus, viską dedame į pakavimo juostą, šiukšlių maišus, kuriuos apsukame lipnia juosta. Reikia, kad mūsų kuprinės pasiektų Kazachstaną.

Lipame į lėktuvą ir kylame. Valandos skrydis virsta į dešimtį minučių. Kartu su Rūta, Sandra ir Manvydu žaidžiame ir kalbamės. Laukia ilgas susipažinimas, o gal greitas? Skrydis baigiasi Kijeve, kur turėsime persėdimą į Nur-Sultaną. Iki skrydžioliko keturios valandos. Pavakarienujame. Po vakarienės Marijus ir Arnoldas mums primena rusišką abėcėlę. Oro uoste, Kijeve, jaučiausi kaip artimoje aplinkoje, šie žmonės aplink sukuria šilumą. Žiūrime filmą „Karlagas. Mirties žemė“ apie 1990 m. ekspediciją į Kazachstaną. Dalį filme matytų vietų aplankysime ir mes. Juk ten dabar ir skrendu.

2019/07/18 Pirmoji diena.

Šiandiena yra ilgesnė nei dvidešimt keturios valandos, daugiau nei viena para. Ryte, vietos laiku 6 valandą, nubundame Nur-Sultane. Miestas nenatūraliai didelis – dirbtinis. Sostine jis tapo visai neseniai, prieš gerus dvidešimt metų dėl geopolitinių sumetimų.

Mus pasitiko Lietuvos ambasados atstovas. Kartu su juo aplankėme ambasadą, kuri įsikūrusi miesto centre. Po trumpo prisistatymo ir pusryčių iškeliaujame į Alžyro lagerį, kuriame buvo kalinamos moterys. Moterys – politinės kalinės. Per šio lagerio veikimo laiką jų kalėjo 80 000, tarp jų buvo ir moterų iš Lietuvos. Kadangi miego trūkumas ir karštis autobusiuke veikia kaip migdomieji, iš vienos vietos į kitą teleportuodavomės.

Atsibundame prie Astanos kapinių. Gauname žemėlapi su kapinių vaizdu ir septyniais pažymėtais sektoriais. Lietuviškų kapų po geros valandos klaidžiojimu neradome. Todėl pietų metas buvo kiek vangokas, gal dėl kelionės, gal dėl to, kad nerandame žmonių, dėl kurių čia atvykome. Mintyse skamba balsas, kuris liepia ieškoti atidžiau, labiau sutelkti dėmesį. Kylame nuo pietų „žemės“. Toliau skinantis per krūmynus ir aukštas kapų tvoreles, pastebiu katalikišką kryžių. Kostas Lukšys! Garsiai sušunku – radau! Prie manęs pribėga dar penki žmonės, kurie kupini vilties, neaiškių emocijų padeda

man sutvarkyti kapą. Užrašame trispalvę, pažymime vietą, kad daugiau niekada šis kapas nebebūtų nežinomas. Toliau šukuojame kapines, viso radome penkis kapus. Paskutinįjį taip pat radau aš. Marija Lukšienė. Gal sutapimas dėl pavardės?

Susirinkome prie autobusiuko 17 valandą. Ambasados pasiuntinys mus pavaišina ledais ir mes paliekame dirbtinį miestą. Nepamenu, kaip pasiekėme Karangandą, tikriausiai miegojau. Apsidairęs suprantu, kad aš ne vienas, turbūt tik vairuotojas žino, kaip mes čia atsidūrėme.

Įsikūrėme stovyklą pas Valerijų, Lietuvos garbės konsulą. Jis mus priėmė savo sodybos kieme. Gyvensime trivietėse palapinėse. Man kompaniją palaikys Manvydas ir Mantas. Sėdžiu prie laužo, jau vienuolikta valanda nakties, tamsu, laikas išskydęs, o šalia manęs dar penkiolika pakeleivių, kurie ieško praeities.

2019/07/19 Antroji diena.

Esame buvusiuose represijų „rūmuose“, kurie šiandien yra prikelti antram gyvenimui. Nukritau į šoną, kad juos galėčiau aprašyti. Pavargusios moterys prižiūri gėlynus, virš jų raudona penkiakampė žvaigždė. Saulė, ta Stalino saulė nepalieka šių kraštų. Kažkoks grįžimas į praeitį. Sunku suvokti, kodėl ta jėga, kuri buvo skirta naikinti žmogų, jį nužmoginti, paversti gyvuliu, šiandien toliau aplink save sėja nerimą. Kaip koks prisikėlęs lavonas, kurio paskirtis malti žmonių likimus. Jaučiu, kad mane užplūdo keistas, vaikiškas pyktis. Karlago lagerių sistemos valdymo punktas. Čia labai kraupi vieta, o dar vaizdas su tebedirbančiomis moterimis... Kokios jos atrodo pavargusios. 1933 – 1935 m. šį pastatą pastatė politiniai kaliniai. Jie buvo nuteisti pagal 58 str. – tėvynės išdavimas.

Važiuojame iki vieno iš Karlago lagerio pastatų. Šiandien čia įsikūręs moterų kalėjimas. Vaikštome po lauką. Keistai duobėtas laukas, apipelkėjęs. Duobėse auga gėlės. Iš duobių kyšo medinių kryžių likučiai. Čia buvo Dolinkos lagerio kapinės.

Likusią dienos dalį praleidome kapinėse, kurios yra važiuojant nuo Karangandoslink Aktaso. Kapinės, kuriose tikimės rasti Jurgio Dirvonskio dukters kapą. Kapai suglausti šalia vienas kito, jų tvorelės

liečiasi, sunku prasibrauti. Augmenyje vešli. Radome aštuonis lietuvių kapus, ant paminklų palikome lietuviškas trispalves. Visgi vienas pagrindinių tikslų yra rasti Jurgio dukros kapą. Gaila, šiandien jo nerandame. Nutariame sugrįžti rytoj.

Norėčiau daugiau žinoti apie Kazachstaną, tremtį, galėčiau daugiau apie tai papasakoti kitiems.

Virtuvės komanda gamina šauniai, šiandien makaronai buvo fantastiški. Keistas jausmas čia, nuo Lietuvos nutolus 4000 kilometrų, rasti žmonių, kurių čia neturėtų būti. O akyse šmėkščioja vaizdas, kai moteriškės rūpinasi atgimusiu vaiduokliu.

Prieš miegą ruošiamė kryžių, kad galėtume jį pastatyti poryt Dolinkos lagerio kapinėse, kurias primena tik duobės, sudžiūvęs pelynas ir kryžių likučiai. Reikėtų patikslinti, kad statome ne kryžius, o koplytstulpius. Aplink mane komanda. Šaunūs pakeleiviai su didelėm širdim.

2019/07/20 Trečioji diena.

Rašau dienoraštį antrą valandą nakties. Pavogiau šiek tiek laiko nuo koplytstulpių darymo, kad galėčiau aprašyti šiandienos įspūdžius, nes dienos būta intensyvos, o rytoj pradėsime anksčiau nei įprastai.

Rytą pradėjome nuo susitikimo su Dimitrijumi Rugin. Susitikome prie Čečėno kapo, kuris buvo dabartinio Čečėnijos diktatoriaus senelis. Dimitrijus mums surengė išvyką į anglies gavybos šachtą. Jis turi ką papasakoti, nes pats yra dirbęs šachtoje dešimt metų. Kaip Dimitrijus sakė, po šio darbo daugiau niekada joks darbas nebeatrodė sunkus. Šiandien darbas šachtose nebeatrodo toks sunkus, pats procesas daug geriau mechanizuotas. Kažkuria prasme įdomu, kaip sekėsi mūsų tautiečiams čia, Karagandoje, su prievartiniu darbu, kur sąlygos buvo gerokai prastesnės. Taip ir įsivaizduoju – vergiškas darbas su primityviais įrankiais, mažai oro ir prastai šviečiančios žibalinės lempos. Gal kiek perdedu, nes Jurgis Dirvonskis buvo žmogus, kuris tiesė į šią tamsą šviesą. Bet mirčių statistika prieštarauja mintims apie lengvas darbo sąlygas tuneliuose po žeme, kurie išsidraikę siekia iki 80 kilometrų ilgio.

Pats Dimitrijus yra įdomus žmogus, verta apie jį plačiau pakalbėti. Jo seneliai iš tėčio pusės – lietuviai, kurie į Kazachstaną buvo ištremti 1944 m., iš mamos pusės – vokiečiai. Prabėgo daug metų, jis trečiosios kartos žmogus gyvenantis čia. Dimitrijus save suvokia, kaip kazachą, nors neatsižada ir savo lietuviškų šaknų. Šiandien jis fotografas ir yra vienas iš penkių žmonių, kurie dirba „National Geographic“ žurnale. Taigi, kokio kalibro žmonės buvo čia ištremti? Įstrigo momentas, kada buvome prie jo statyto namo Saranėje, kuriam jis nepagailėjo dešimties metų. Namą idėją atsivežė iš kelionės po Lietuvą, o rūsio idėją išplatino ir tarp vietinių kazachų.

Ryte išsukavome kapines, radome nemažai lietuvių kapų, jau darosi sunku sekti dienos skaičius ir kapinių pavadinimus. Vis kyla klausimas, kaip ir iš kur, o labiausiai – kodėl jie čia atsirado?

Šiandien sėkminga diena, radome Jurgio Dirvonskio dukros Nijolės kapą. Egidijus ir dar keli mūsiškiai turėjo nuojautą, kad ne viskas pabaigta, todėl grįžome į kapines, kurias vakar jau buvome praėję, tik pasirinkome plotą, kuris buvo šukuotas pernai metų ekspedicijos. Buvome beprarandą viltį surasti kapą. Likus kelioms minutėms iki išvažiavimo į stovyklavietę, atbėgo Manvydas, bet atbėgo lyg ką tik būtų pasibaigęs Maratono mūšis. Kaip pats Fedifijus, jis mums atnešė žinią – radom! Ir tada mes kartu su juo bėgome link kapo. Niekada nesu bėgęs link kapo. Skambiname nuo dukros kapo tėčiui, kuriam šiandien devyniasdešimt treji metai. Šios akimirkos dar ilgai negalėsiu suvokti, kaip tai yra nepakartojama. Man ši misija jau pasisekusi.

Į stovyklą grįžome vėlai ir nuo to laiko gaminame koplytstulpį, turėtų gautis neblogai. Šiandien tiek, einu miegoti.

2019/07/21 Ketvirtoji diena.

Spaski lagerio kapinių dydis labai panašus, kaip ir Aušvico. Vaizdas, kurį matau prieš akis: milžiniškas tuščias laukas – stepė. Aplink šiek tiek iškilusios kalvos, akiratyje jokio medžio, jokios užuovėjos ar šešėlio. Toks niekio jausmas. Niekio. Ypač atvažiavus iš Lietuvos, kur viskas žalia.

Manau, niekio jausmą turėjo patirti ir 1944–1953 m. čia atvežti politiniai kaliniai. Nuo šiandien skirtumas tas, kad aš galiu iš čia išvažiuoti, o juos nuo Karabaso stoties iki čia lydėjo mirtis.

Karagandos bažnyčios kunigas įdomus žmogus. Mane labai domina Kazachstano geopolitinė situacija.

Baigėme pirmąjį koplytstulpį, dabar pusė keturių nakties, ką tik su Marijumi pabaigėme pjauti saulutę. Rytoj jį pastatysime.

2019/07/22 Penktoji diena.

Pastatėme pirmąjį koplytstulpį. Pradėkime nuo to, kad iki paryčių jį gaminome. Nakties metu, matant auštančią saulę, jau buvo minčių, kad šiandien jo neužbaigsime, bet mūsų laikinumo suvokimas neleido nuleisti rankų. Kiekviena nakties akimirka buvo vertinga, tai turėjo prasmę, nes šiandien pajutau jėgą, kuri suvienijo šešiolika žmonių bendrystei ir Tautiškai giesmei.

Lagerio kapinės buvo įkurtos Prostornoje miestelyje. Aplinka, kaip ir visur, bauginančiai nyki. Lageris virto kolūkiu, kolūkis virto griuvėsiais, o buvusioje kapinių vietoje šiandien stūkso skurdūs namai. Dalis kapinių atitverta, yra paminklas su lentele, kuri liudija apie lagerio buvimą. Nuo šiandien čia bus ir mūsų koplytstulpis, kuris primins apie čia atgulusius lietuvius ir kitus sistemos sunaikintuosius.

*

Šiandien pasidariau savo gyvenimo nuotrauką, vieną iš jų. Karabase pastatėme kryžių, kurį atsivežėme iš Lietuvos. Kuo ši vieta tokia ypatinga? Čia atvykę tremtiniai padėdavo savo pirmąjį kančių žingsnį, čia prasidėdavo jų kelionė. Karabasas – tai geležinkelio stotis, šiandien čia tik bėgiai, griuvėsiai ir pieva su vaizdu į bekraštę stepę. Nieko, kas primintų apie vietos istoriją. Jaučiuosi padaręs gerą darbą. Nuo šiandien žmonės žinos, kur atvažiuoti, sustoję galės pasimelsti ir susitikti su saviškiais.

2019/07/23 Šeštoji diena.

Gauname didžiausias įmanomas kapines Karagandos apylinkėse. Kad suvoktume jų dydį, pirmiausiai jas apvažiuojame autobusiuku. Miegojau, kol iki jų atvažiavome. Tokios akimirkos nusnausti itin svarbios. Šiandien dirbome iki pusės trijų nakties ir užbaigėme antrąjį kopylstulpį. Ilgai diskutavome, kaip jis turėtų atrodyti, maniau, jog niekaip nepabaigsime jo padaryti iki ryto. Patirtis ir komandinis darbas greitai išblaškė mano abejones. Šiandien medžiaga guli autobusiuke ir laukia, kada bus paversta į atminimo ženklą.

Kapinės. Brendame per žoles ir krūmus, kurie yra aukštesni už mane. Taip brendant pamačiau katalikišką paminklą, nes jį galima atskirti nuo stačiatikiškų dėl pasukimo į priešingą pusę. Prasiskynęs kelią iki antkapio, pamačiau pavardę – Škirpa Jonas, gimęs 1892 m. Pašaukiau Moniką, Algintą ir Rūtą, nes šią kapinių dalį šukavome kartu. Ėmėmės darbo. Alginta per raciją pašaukė Arnoldą, kuris atbridęs užfiksavo kapo lokaciją šiame pasaulyje, kad ir kitą kartą norintys galėtų jį rasti.

Laikas, kaip ir visada, šios ekspedicijos metu yra mūsų priešas. Naktį laukia neužbaigti darbai. Dėl skubos valgome kapinėse. Sėdame į autobusiuką ir užmiegame. Esame stovyklavietėje, renkamės įrankius ir medžiagas. Autobuse vėl užmiegame. Atsidūrėme Dolinkos lagerio kapinėse, tiksliau, stepėje, kur po žeme guli tremtinių kaulai.

Nešame rąstą per stepę iki vietos. Surinkimo darbai vyksta plyname lauke. Kalame „saulutę“, prikabiname mūkelę, apdailą, uždedame stogą. Nešame pabaigtą statinį link duobės, kurią iškasė Paulius su Augustu. Įstatome. Kūne laksto širpuliukai, nakties darbas pavyko. Himnas. Su mumis ir tremtinių vaikai – Dimitrijus Rugys, dar keli lietuvių vaikai. Alginta į duobę subėrė šventintos žemės iš Lietuvos.

Nuo šiandien šis kopylstulpis žymės masinės kapavietės vietą, kuri Kazachstane buvo pamiršta, o šiandien prisiminta. Šiandienos įspūdžius aprašau iš mūsų laikinosios stovyklavietės, kurioje praleidau šešias dienas. Šiandien 00:45 val. traukiniu keliausime į Ekibastūzą, kur turėsime dvi dienas.

2019/07/24 Septintoji diena.

Traukinys mus neša link Ekibastūzas. 9 valandą pasiekiamo šį anglies dūmais ir geležinkelio bėgiais apjuostą pramoninį miestą. Šiandien mūsų nepasitiko vairuotojas, todėl iki kapinių turėjome žygiuoti pėsčiomis. Net malonu jausti visos ekipuotės svorį. Kai atvykome dar nežinojome, kur nakvosime. Įpusėjęs kelionę iki kapinių gauname gerą žinią, Arnoldas surado padorią vietą nakvynei – vietinius draugystės namus. Juokiuosi – dar vienas sovietmečio reliktas, kuriame teks pabuvoti. Bet kita širdies dalis džiaugiasi, kad mus priėmė ir turėsime stogą virš galvos ir vandens nusiplauti kojoms. Žygiavimas neprailgsta, maloniai šnekučiuojamės su Arnoldu ir Manvydu. Per šias dienas šešiolika pakeleivių tampa vis artimesniais draugais. Patyrimai kuriuos čia turime, riša mūsų likimus, artina prie bendrystės misijos vardan.

Nusigavome iki Ekibastūzo kapinių, jos didelės, o pramoninis dangus mums žada liūtų. Pažadas įgyvendinamas greitai ir su kaupu; pradeda lyti. Nemėgstu lietaus, net po ilgų karščių. Brendame per šlapę žolę ir krūmynus, lipame per aukštas tvoras, ieškome lietuvių šiame Dievo pamirštame mieste... Grįžtant iš kapinių pavyksta įsėsti į vietinį autobusą. Tiesiog okupuojame jį ir šešiolikos žmonių klegesys šį Ekibastūzo mechanizmą paverčia Lietuvos kampeliu. Ir jau šį kartą, kai jau niekas nustebinti nebegali, įvyksta tai kas ir turi įvykti. Sutinkame lietuviškai mokantį žmogų. Man atvėpsta žandikaulis. Koks tas pasaulis.

2019/07/25 Aštuntoji diena.

Ryte nubundame Ekibastūze, nuo vakar mums liko dar vienos kapinės. Į šias kapines žygiavome, kaip visuomet su dainomis. Nuo miesto jos nutolusios apie penkis kilometrus. Jausmas toks, kad tai paskutinės kapinės, kurias tvarkysime.

Kapinėse gyvena daug sulaukėjusių šunų, varnų. Ekibastūze susidūrėme ir su uodais. Šunys čia sugeba išgyventi dėl stačiatikiškų papročių. Žmonės lankydami kapus atneša maisto, kurį čia ir

palieka savo giminaičiams. Pats Ekibastūzas – niūri vieta. Pražygiavome apie dvidešimt kilometrų. Vaizdai nukelia į filmus iš 1990 m. Žmonės ganėtinai atsargiai mus priima. Kita vertus esame įdomūs, nes atrodome kaip turistai, todėl traukiame žmonių dėmesį. Vietinėje kavinėje padavėjos pasidarė mūsų būrio nuotrauką, kurią žadėjo pasikabinti ant sienos.

Po dienos darbų ir žygių, aplankyto muziejaus keliaujame į vietinę pirtį. Pirtyje vietiniai kazachai norėjo parodyti savo pirties tradicijų ypatumus, todėl buvo neapkenčiamai karšta ir nė trupučio ramybės. Pirtį atsiminsiu, kaip vieną nuostabiausių dalykų, kuriame buvo galima pailsinti nuvargusius kūnus. Pirtis mudviem su Armu iššaukė prisiminimus apie suomių filmą – „Steam of life“, tai filmas apie rimtus, sunkiai dirbančius vyrus, kurie vyriškumą suvokia tradiciškai, bet pirtyje gali būti savimi. Mūsų traukinys išvažiuoja 00:45 val. į Nur-Sultaną. Susipakavę kuprinespatraukiame naktiniu Ekibastūzu į traukinių stotį. Traukinys toks, kaip ir miestas. Keliaujam į sostinę.

2019/07/26 Devintoji diena.

Traukinyje ryte prabundame apie pusę šešių ryto. Per naktį traukinys nepasikeitė: baisi patalynė, prikvepuotas, nevėdinamas vagonas, troškus oras.

Vakar pralaimėjau lažybas Audrai. Lažinomės, kad Ekibastūze bus paskutinės kapinės. Puse aštuonių mes jau Astanos kapinėse, toliau šukuojame miesto pakraštyje ištysusias jų platybes. Iki 11 valandos niekaip nespėsime jų apeiti. Džiugu, kad užbaigėme vieną didelį sektorių ir radome devynis lietuvių kapus. 11 valandaišjudame iš kapinių, bet prieš tai užkabiname Egidijaus ir Rūtos iškalintą lentelę, kuri primins apie čia atgulusius tremtinius ir politinius kalinius.

Po kelionės traukiniu, kapinių žiauriai trūksta poilsio. Reikia paminėti, kad žodis „žiauriai“ ypač mėgstamas Augusto ir giliai įleido į mūsų komandą šaknis.

Nuo dabar mes trumpai, bet esame turistai, tokie, kokius mus ir įsivaizdavo Ekibastūzo gyventojai. Mėgaujamės tokiu laiku, kuriame gražius prisiminimus. Į laikinus namus grįžtame puse vienuolikos vakare. Miegoti liko trys valandos, nes 2 valandą pajudame į oro uostą, skrisime namo.

2019/07/27 14:50 Ekspedīcijas pabaiga.